

УДК 323.21

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.3.24>

Г. Г. Попов

аспірант

Класичного приватного університету
ORCID: orcid.org/0009-0002-4717-7359

ВПЛИВ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Зазначено, що для сьогодношньої України важливо досягти рівня розвитку держави, де влада не є деспотичною, де вона не над правом, не над народом, а підпорядковується праву і підтримується всім населенням. Для цього політико-державна влада має діяти на користь усіх соціальних верств суспільства. Досягти цього можна через певні механізми та канали взаємозв'язку громадянського суспільства з владою, з державою та її інститутами. Формування зрілого громадянського суспільства асоціюється і з якісно вищим рівнем взаємовідносин між різними верствами українського суспільства, що трансформується, і держави. Такі поняття, як стабільність, злагода, середній клас, правова держава, цивілізовані ринкові відносини, права людини та право власності, свобода соціальних комунікацій, національна ідея та інші, дуже складно утвердити у суспільній свідомості поза процесом становлення громадянського суспільства в Україні.

Визначено, що особлива природа і цінність громадянського суспільства полягає в тому, що воно, як особлива політико-правова система, виступає опосередкованою ланкою між державою та індивідом і сприяє вирішенню завдань, які або не входять до компетенції держави, або ще не стали предметом уваги з боку держави. Більше того, правовій державі складно функціонувати та розвиватися без громадянського суспільства, і саме держава постає як суб'єкт та гарант формування громадянського суспільства. Труднощі та складності перехідного етапу переконують у тому, що ефективно їхнє подолання неможливе без розвиненого громадянського суспільства, без діяльності його численних інститутів, конструктивних взаємин з державою та ринковою системою. В останні десятиліття громадянські ініціативи, асоціації, рухи та об'єднання громадян здійснюють певний вплив на державу, на економічну, гуманітарну систему, сприяючи цим демократизації. У громадянському суспільстві відповідно до його ідей витоками, забезпечуються права як громадянина, а й кожної окремої людини життя, свободу, прагнення щастя тощо.

Ключові слова: механізми державного регулювання, розвиток держави, історична трансформація, канали взаємозв'язку, компетенції держави, конструктивні взаємини з державою.

Постановка проблеми. Для сьогодношньої України важливо досягти рівня розвитку держави, де влада не є деспотичною, де вона не над правом, не над народом, а підпорядковується праву і підтримується всім населенням. Для цього політико-державна влада має діяти на користь усіх соціальних верств суспільства. Досягти цього можна через певні механізми та канали взаємозв'язку громадянського суспільства з владою, з державою та її інститутами.

Формування зрілого громадянського суспільства асоціюється і з якісно вищим рівнем взаємовідносин між різними верствами українського суспільства, що трансформується, і держави. Такі поняття, як стабільність, злагода, середній клас, правова держава, цивілізовані ринкові відносини, права людини та право власності, свобода соціальних комунікацій, національна ідея та інші, дуже складно утвердити у суспільній свідомості поза процесом становлення громадянського суспільства в Україні.

Громадянського суспільства немає без громадянина – вільної особи, що має права і усвідомлює свою відповідальність за їх використання. Зріла особистість органічно поєднує свободу та моральну відповідальність. Саме тому в основу розуміння громадянського суспільства закладено принципи громадянськості, громадськості та самоврядування за верховенства закону в рамках ефективного державного початку. Універсальні основи громадянського суспільства та правової держави, носіями яких є вільний і відповідальний громадянин, а саме моральність, порядність, чесність, людяність – ще належить утвердити як найважливіші цінності українського суспільства.

Громадянським є та частина суспільства, яка включає сукупність всіх недержавних суспільних відносин та інститутів, що виражають різноманітні цінності, інтереси та потреби людей. Будучи альтернативним джерелом впливу, громадянське суспільство руйнує монополію державних органів влади, має можливість звернути державний апарат справі служіння інтересам народу, громадян, а не навпаки, є асоціацією громадян, яка обмежує та контролює дії держави та сприяє рівності всіх громадян перед законом.

Громадянське суспільство – це, зокрема, система недержавних суспільних відносин та інститутів, що виражає різноманітні інтереси, потреби та цінності членів суспільства та дає людині можливість реалізувати його громадянські права. Громадянське суспільство утворює те соціальне довкілля людей, де протікає їх загальна життєдіяльність, зумовлюючи, власне, специфіку їх життя, риси їх соціального образу.

Особлива природа і цінність громадянського суспільства полягає в тому, що воно, як особлива політико-правова система, виступає опосередкованою ланкою між державою та індивідом і сприяє вирішенню завдань, які або не входять до компетенції держави, або ще не стали предметом уваги з боку держави. Більше того, правовій державі складно функціонувати та розвиватися без громадянського суспільства, і саме держава постає як суб'єкт та гарант формування громадянського суспільства.

Труднощі та складності перехідного етапу переконують у тому, що ефективно їхнє подолання неможливе без розвинутого громадянського суспільства, без діяльності його численних інститутів, конструктивних взаємин з державою та ринковою системою. В останні десятиліття громадянські ініціативи, асоціації, рухи та об'єднання громадян здійснюють певний вплив на державу, на економічну, гуманітарну систему, сприяючи цим демократизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти трактування поняття «громадянське суспільство», «політико-правовий механізм, форми та принцип їх співвідношення із державою знайшли відображення у наукових працях зарубіжних та вітчизняних науковців. У дослідженні проаналізовані праці Л. Саламона, Г. Анхейера, Дж. Дризека, Б. Хоніга, А. Філіпса, В. Ковалевського, С. Костючкова, Н. Дубас, Т. Герасиміва, П. Гуралю та інших

Мета статті – на основі аналізу результатів загальнотеоретичних досліджень сучасного стану країни та визначити вплив політико-правової системи на формування цінностей громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Проблеми, пов'язані з громадянським суспільством, у пострадянському просторі стали з головних у системі соціальних наук. Через війну поняття «громадянське суспільство» стало парадигмою, визначальною можливе напрям громадських реформ. Останнє своєю чергою виявилось пов'язані з проблемою визначення напрямів майбутнього соціально-політичного розвитку України. Пошук відповіді на запитання «Куди ми йдемо?» став для українського суспільства багато в чому визначальним [1, с. 6]. Україна – незалежна, суверенна держава, яка сама визначає шляхи свого розвитку, згідно з Конституцією, стала на шлях створення саме громадянського суспільства та правової держави. Цей вибір створює умови для поступового переходу до демократичного методу управління, для залучення всієї маси населення до політики, здійснення максимуму свободи особистості. Бо саме від цього залежать успіхи в економічній

сфері та зростання рівня життя населення країни. Звичайно, це не завжди може відбуватися гладко, особливо в такій країні як Україна, де століттями деспотична та тоталітарна держава заміняла собою всі форми спілкування, які тепер належать до сфери громадянського суспільства.

У громадянському суспільстві відповідно до його ідей витоками, забезпечуються права як громадянина, а й кожної окремої людини життя, свободу, прагнення щастя тощо [2, с. 59]. У ньому людині законом гарантується вільний вибір форм її економічного і політичного буття, тобто. існування громадянського суспільства обумовлено наявністю тих соціально-економічних відносин, які функціонують, крім втручання держави. Завдання держави тут зводиться до правового забезпечення безконфліктності перебігу цих відносин через видання законів та гарантії їхнього виконання. У громадянському суспільстві виключається монополія однієї ідеології, єдиного світогляду, бо у ньому панує свобода совісті. «Громадянське суспільство – це суспільство з розвиненими економічними, культурними, політичними, правовими відносинами, розвиненими колективістськими засадами спільного життя та діяльності людей, громадських та політичних організацій, економічними, політичними, соціальними свободами та правами. Його громадяни володіють розвинутою культурою особистості, що включає такі якості, як усвідомлення своїх прав і обов'язку, дисциплінованість і відповідальність, почуття власної гідності і поваги до співгромадян, здатність жити в мирі і злагоді» [3, с. 37].

Такою є загальна характеристика громадянського суспільства, яка червоною ниткою проходить через усі його визначення. Економічною основою його є багатокладна економіка з різноманітними формами власності та з регульованими ринковими відносинами. Цей аспект вважається важливим тому, якщо громадянське суспільство за людиною визнає права на життя, то, безумовно, має забезпечуватися і джерело її підтримки. Джерелом ж підтримки життя в цьому випадку якраз і виступає приватна власність. Визнання за людиною права на власність відкриває

простір для ділової активності, заповзятливості, створюються умови підвищення рівня життя, економічна ефективність громадянського суспільства, його політична стабільність є тенденцією розвитку сучасної цивілізації підтвердженої досвідом багатьох держав світу [4, с. 106]. Таке суспільство спроможне виробити загальний інтерес, створити міцну базу для демократичної держави.

Громадянське суспільство забезпечує всім громадянам доступ до участі у політичному житті. Тут і громадянин пов'язаний взаємної відповідальністю при безумовному верховенстві демократично ухвалених законів і рівність всіх перед законом, тобто. Існує правова держава, де реалізуються цивільні права людини на рівні міжнародно-визнаних норм [5, с. 15]. Це означає, що громадянське суспільство створюється на основі суспільної згоди. «Громадянське суспільство одночасно і ціль, і засіб суспільного розвитку, немінуча історична потреба. Його формування забезпечує суспільний розвиток, демократичний процес, економічний стабілізацію, громадський порядок, виконання законів – усе те, без чого неможливе створення справжньої демократії» [6, с. 98].

Висновки і пропозиції. У громадянському суспільстві агрегування, доведення інтересів різних соціальних груп до уваги інститутів влади здійснюється не приватним шляхом, а шляхом створення різних політичних партій, рухів тощо. Тому в громадянському суспільстві поява цих організацій сприймається як звичайне явище: «Громадянське суспільство має власну колективну волю. Це умова його діалогу з державою в їхніх спільних інтересах і заради їхньої спільної мети. Для формування та вираження цієї волі необхідна свобода організованих асоціацій, партій, спілок, зрештою, організоване, самоврядне, упорядковане суспільство. Ця воля спрямована на конструктивним цілям» [7, с. 188].

Аналіз їх практичних дій призводить до думки, що вони в українському суспільстві більшою мірою пов'язані з інтересами еліти і силових структур. Вони не в змозі порушувати, відстоювати та транслювати у владні інстанції ті питання та проблеми,

у вирішенні яких зацікавлена більшість населення. Тому і створювані політичні партії, і громадські рухи швидко розпадаються, щойно вони піднімаються до владних структур. У той час як, за ідеєю, у громадянському суспільстві вони не завжди повинні ставити собі за мету стати біля керма державного управління, в українському суспільстві партії та рухи завжди мають політичні інтереси. В результаті це призводить до соціально – політичної поляризації т українського суспільства, збільшення майнового розшарування громадян [8, с. 105]. Це і є основою того, що окремі групи багатіють, а інші катастрофічно біднішають. Проте зміцнення інститутів громадянського суспільства залежить від цього, наскільки сильний у ньому середній шар. Середній прошарок, який має бути сильно консолідованим за підставами власності та влади, згідно з ідеалами громадянського суспільства та повинен мати дієвий та творчий вплив у процесі зміцнення інститутів громадянського суспільства, в Україні поки що не сформовано. В Україні утворюють цей шар групи не зацікавлені у посиленні цих інститутів, оскільки останні можуть стати перешкодою з їхньої шляху накопичення багатства. Нині та частина населення, з якої мав би сформуватися середній прошарок (інтелігенція, промисловці тощо), перебуває у дуже важкому становищі. Її інтереси залишаються нестійкими, нерозвиненими і не сприяють інтеграції людей у ціле.

Таким чином, якщо рівень життя низький саме у тієї частини населення, від дії якої сильно залежить зміцнення інститутів громадянського суспільства (права людини, приватна власність тощо), то це має насторожувати суспільство, яке вибрало шлях побудови громадянського суспільства. В Україні, як і скрізь, джерелом доходу цієї частини суспільства в основному, є заробітна плата, яка часто не забезпечує навіть мінімального життєвого рівня, що має місце в даний час в країні. Соціальні виплати та індексація заробітної плати, з урахуванням підвищення цін на життєво необхідні товари, не здійснюються. Якщо рівень життя цієї частини суспільства повністю залежить від держави, то в перспективі їхня зацікавленість

у громадянському суспільстві не можна пускати на самоплив. За рівнем та параметрами споживання ця частина суспільства сильно відстає від інших груп населення. Її низькі доходи сьогодні зумовлені невеликою зарплатою в державних установах і на підприємствах, однак заробітна плата, що тут виплачується, не перевищує прожиткового мінімуму. Виходячи з цього можна констатувати, що в соціальній структурі України «середній шар», як основа зміцнення інститутів громадянського суспільства, відсутня. Тому надалі у соціальній стратегії держави на передній план мають висуватися інтереси цієї частини населення. Якщо цього не станеться, то консолідації цієї групи очікувати в найближчому майбутньому не слід, тоді як це необхідно для розвитку інститутів громадянського суспільства.

Список використаної літератури:

1. Косінов С. А. Громадський контроль над державною владою як принцип демократії. Юрист України. 2012. № 4. С. 5–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2012_4_3
2. Коцан-Олинець Ю. Я. Громадський контроль як ефективний засіб удосконалення діяльності державної влади в Україні. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2018. Вип. 6. С. 58–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvfkau_2018_6_8
3. Гуржій Т., Коваленко Ж. Громадський контроль як правова форма взаємодії між державою та суспільством. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2019. № 5. С. 35–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2019_5_6
4. Вітвіцький С. Громадський контроль як чинник розвитку демократичної держави. Evropský politický a právní diskurz. 2014. Sv. 1, Vyd. 5. С. 101–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2014_1_5_11
5. Сківський І. О. Громадський контроль за публічним управлінням у зарубіжних країнах: загальні засади організації та здійснення. Європейські перспективи. 2013. № 7. С. 11–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2013_7_4
6. Смоляр О. А. Громадський контроль у сфері місцевого самоврядування: теорія і практика. Проблеми законності. 2014. Вип. 125. С. 91–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2014_125_14

7. Скороход О. Громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. Вип. 1. С. 182–190. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2010_1_20
8. Шевчук О. Р. Громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування як чинник формування правової культури в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 4. С. 102–108. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2022_4_18

Popov G. The influence of the political and legal system on the formation of civil society values

It is noted that for today's Ukraine it is important to achieve a level of development of the state, where the power is not despotic, where it is not above the law, not above the people, but is subordinate to the law and supported by the entire population. To do this, the political and state power must act for the benefit of all social strata of society. This can be achieved through certain mechanisms and channels of interaction between civil society and the government, with the state and its institutions. The formation of a mature civil society is also associated with a qualitatively higher level of relations between different strata of the transforming Ukrainian society and the state. Such concepts as stability, harmony, middle class, the rule of law, civilized market relations, human rights and property rights, freedom of social communications, the national idea and others are very difficult to establish in the public consciousness outside the process of forming civil society in Ukraine.

It is determined that the special nature and value of civil society lies in the fact that it, as a special political and legal system, acts as an indirect link between the state and the individual and contributes to the solution of tasks that are either not within the competence of the state or have not yet become the subject of attention from the state. Moreover, it is difficult for a legal state to function and develop without civil society, and it is the state that appears as a subject and guarantor of the formation of civil society. The difficulties and complexities of the transitional stage convince us that their effective overcoming is impossible without a developed civil society, without the activities of its numerous institutions, constructive relations with the state and the market system. In recent decades, civil initiatives, associations, movements and associations of citizens have had a certain influence on the state, on the economic, humanitarian system, thereby contributing to democratization. In civil society, in accordance with its ideas, the rights of not only a citizen, but also of each individual person are ensured: life, freedom, the pursuit of happiness, etc.

Key words: mechanisms of state regulation, state development, historical transformation, channels of communication, state competences, constructive relations with the state.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025

Дата публікації: 19.12.2025